

Medlemsblad för

Boden Överluleå Forskarförening

N:o 1

Årgång 4

Feb 1995

Malmens väg

I nr 3/94 av vårt medlemsblad skrev jag om studiecirkeln "Malmens väg". Jag hade då en from förhoppning, om att denna cirkel skulle tända ett ljus för Råne älvdals framtid. Så har nu skett. Människorna i älvdalen har tagit till sig sin egen historia. Snöskoterföreningarna, från Gällivare till Niemisel, har tagit på sig arbetsledaransvaret för upprövningen av den gamla malmleden som ALU-arbete. Ett kansli med namnet "Malmens väg" har öppnats i Gunnarsbyn, med Gunilla Larsson som kanslist.

Ann-Cathrine Granström, Stiftelsen Råneå Älvdal, har med professionell hjälp, fått uppdraget att ta fram en modern karta över malmens väg.

Kostnaderna för invigningsarrangemanget, har Stiftelsen Råne Älvdal beslutat stå för. Invigningen av leden sker 1-2/4 1995.

Lämplig invigare ansågs konung Karl XVI Gustaf vara, eftersom hans anfäder Karl XIV Johan och Oskar I var ägare till Råneverken under tiden 1825-1855. Vederbörlig inbjudan sändes till Konungen, med hjälp av vår Landshövding Gunnar Brodin. Svaret har kommit och konung Karl XVI Gustaf har svarat och tackat ja.

Hur kommer då denna invigning att gå till? Ceremonin börjar kl 10.00 den 1:a april, i Amfiteatern i MalMBERGET, med tal och bandklippning. Sedan startar en malmräd, med tiotalet renar med malmakkjor. Efter detta startar snöskotrarna sin tvådagarsförd mot Strömsund, med stopp vid några historiska platser. Föreningarna i de större orterna genomför olika arrangemang med anknytning till malmens historia. Ex. på de historiska platserna är: Ripats,

Nuortikon, Kilvo, Nattavara, Härkmyran, Spiken, Degersel, Melderstein och Råneå/Strömsund.

I Nattavaara är det lunchuppehåll och andra aktiviteter. Färden fortsätter över Polcirkeln till Gunnarsbyn, där middag finns tillgänglig. Dans är anordnad i Folkets hus. Möjligheter till övernattnig finns också i Gunnarsbyn med omnejd. Där pågår även marknad under lördag och söndag. Plats är bokad för Bodens forskarförening i Församlingshemmet under marknadsdagarna. På söndag morgon förevisas omlastning av malm, från ren till häst, och hästfororna avgår mot slutmålet Strömsund.

Efter denna uppvisning startar snöskotrarna sin färd. Denna går längs Degerselet mot Niemisel. Där tar befolkningen emot och erbjuder förmiddagsfika, samtidigt som en kolmila under bränning bl a förevisas. Sedan fortsätter resan mot Melderstein där guide möter upp och berättar om brukseran. Slutsträckan går via Råneå till Strömsunds masugnsruin, där avslutning sker.

Detta är kanske början på en framsynt satsning av vinter- och sommarturism, integrerad med fiskeutvecklingen i Råneå älv.

Björn Fredriksson

STYRELSEN

Ordförande	Kristina Öhman Prinsgatan 25 96131 Boden	Tel: 0921-15979
Vise ordf.	Björn Fredriksson Nipvägen 18 96144 Boden	Tel: 0921-65315
Sekreterare	Anna-Greta Johansson Korpgatan 13 96133 Boden	Tel: 0921-19226
Kassör	Gun-Marie Åkerström Kvarngatan 17 96134 Boden	Tel: 0921-18202
Ledamot	Solveig Burström Strutsgatan 8 96133 Boden	Tel: 0921-14649

FÖRENINGENS ADRESS

c/o Gun-Marie Åkerström
Kvarngatan 17 96134 Boden Postgiro: 15758-6

STYRELSESUPPLEANTER: Britt Rantatalo och Jan-Olov Larsson

VALBEREDNING: Linnéa Westerberg, Valdemar Gustavsson och Anna-Maria Persson

REVISORER: Carl Lennart Persson och Sixten Sandberg

REVISORSSUPPLEANTER: Brita Lundman och Herman Wahlberg

Redaktör Arne Isaksson Tel: 0921-17947
Notarievägen 7 96140 Boden

Har du foton av gamla miljöer inom Bodens Kommun.

Har du foton av indelta soldater?

Ta dina foton med dig och kom till "Öppet hus" på

Råbäcksgården den 18/2 1995 kl 13.00 - 16.00

Boden Överluleå Forskarförening kanske kan hjälpa dig att tidsbestämma dina bilder.

Om det gäller gamla foton från Boden eller någon annan plats i kommunen kanske vi också kan hjälpa till att bestämma platsen.

Vi är mycket intresserade av gamla bilder såväl interiörer från hem som exteriörbilder av gårdar.

Boden Överluleå Forskarförening vill ev. låna dina bilder för att reproducera dem och samla dem i bildarkivet.

Styrelsen

MINNEN OCH BERÄTTELSER FRÅN SÖRBYN

Återgivna av Alma Engman i Sörbyn

Frammigar'n här i byn var en burgen bondgård efter den tidens mått. På gården fick man höra talas om att ryssen var i antågande. En av de äldre i gården fick i uppdrag att skaffa undan silvret. Som du vet så omsatte bönderna sina överskottsmedel till silver. Det där med banken eller madrassen var inte något man brydde sig om. Ja, han sa sedan, att han grävt ned silvret under ett stenröse, sådana fanns det ju gott om på den tiden, när man i huvudsak levde av jordbruk och försökte nyodla mer mark.

Tiden gick och om ryssen kom, eller också hade han passerat Sörbyn, vet jag inte, men man började tänka på att ta hem sitt silver. Tyvärr hade den som fick i uppdrag att gömma undan det, dött under tiden. Man försökte leta på måfå, men nix, inget silver fann man.

Ibland brukade några lappar passera byn på väg till marknaden i Råneå. Folket i gården visste att en av dem var lite synsk så dom vidtalade honom att försöka klura ut var silvret var gömt. Jodå, nästa gång han kom den vägen så skulle han "se" var det fanns. Men lappen omkom i en olycka i fjällen.

Till saken hörde att man hade ett golvr med lod och denna klocka hade börjat gå så illa. Många försökte smörja och med olika motvikter få klockan att gå rätt. Något ljushuvud började till slut syna loden. Ja i gamla lod var det blyblandad sand och den sanden var tömt ut, och i stället var det lagt in silvermynt.

Men kannorna och silverskedarna ligger fortfarande där dom blev gömda. Oåtkomliga för ryssen ?

Om barnuppfostran och barnsjukdomar.

Det var rätt vanligt att de äldre i hemmen kunde säga åt barnen: Var inte ute och flaxa och spring i höstmörkret, ryssen kan komma. Åtminstone förekom det i mina hemtrakter (Överkalix) men jag har även hört det här.

Att skrämna barnen för ryssen, näcken, källargubben, bergstöten (det var berguven som hoade om kvällarna), spöken mm var rätt vanligt. Det kanske behövdes, det var stora barnkullar att hålla reda på.

När man skulle vänja barnen av med bröstet fick det sitta med vid bordet, i någon vuxens knä förstås, och de andra vuxna

tuggade mat och gav den lille.

Jag minns min svärmor berättade att hon tyckte det var obehagligt, för hennes svärfar använde snus. Men hon tordes inget säga.

Och när småbarnen skrek mycket, då hade dom "borst". Då skulle den gnidas bort. Man gjorde en bulle av rågmjöl och sirap, det lilla barnet var naket och man rullade bullen över ryggen. Det skulle göras på ett visst sätt, man fick inte göra hur som helst. Annars hade det ingen verkan.

Nu kan man skratta åt det, men det var inte vanligt att gå till läkare eller sjuksköterska. Man kurerade sina krämpor på sitt eget sätt. Småttingarna hade mest troligt kolik.

Jag har själv sett min lillebror behandlas och Birger Engmans dotter fick den rullebullen här i Sörbyn. Jag var med vid båda tillfällena, men inte såg jag någon "borst" komma fram bak ryggen. I min fantasi hade jag föreställt mig något som skulle se ut som svinborst.

Men båda barnens mammor försäkrade efteråt att barnen blivit mycket lugnare så tron kan tydligen försätta berg.

Om nödår

Att svälten grinade de gamla i ögonen i tider av missväxt är mycket omvittnat. När frosten kom tidigt om hösten, kornet och potatisen frös, våren var ibland sen så det varken gick att så eller sätta potatis

Min svärfar har berättat att man en vår körde efter isen på Degersel fram till järnvägsstationen första dagarna i juni. Tänk dig, isen höll för häst ock körsven.

Och ett år skickade Ryssland rågmattor som man fick hämta i närmsta hamn. Om det var Strömsund, Råneå eller möjligen Töre vet jag inte. Såvitt jag förstår var det otröskad råg med halmen och axen kvar. Buntad ihop till ett slags mattor. Till svältande människor i Norrland. När det var vår som man sa.

Varenda fisk, om det så bara var en liten vimma sm barnen i stugorna drog upp och kom hem med, togs tillvara och saltades ned och åts som "brunnen fisk", ett slags jäst fisk, något i stil med våra dagars surströmming, var vanligt. Ingenting fick förfaras.

Småpojkar jagade ekorrar som man sköt med

slangbella, och dom flåddes, och man åt dom. Skinnen fick man betalt för. Ekorrarna såg ut som nakna babybarn när dom var kokta och låg på ett fat. Men köttet var det inget fel på.

I en gård här i trakten var det knalt med mat, ovanligt knalt ändå efter den tidens förhållande, ty drängen på gården diktade en vers som löd:

Inte var jag Poshi dräng
Tidigt opp och sent i sång
Vällingen tunn
Skeden grunn
Hur skall drängen kunna bli mätt?

Gården hette "Posch", men var den låg är det ingen som nu vet. Sena tiders barn använder inte dom gamla gårdsnamnen så dom har fallit i glömska: "Kribb, Änt, Nikolaus Johaanis, Västiåkern Frammigål Oppigål m flera.

Om mat i träskål.

När man saltade kött och fisk använde man laggade träkär. Och nedsaltning var den enda metod som fanns att tillgå den tiden för att bevara kött och fisk. Nu undrar kanske någon hur man fick bort lukten från träkär, särskilt fisklukter har ju lätt för att bita sig fast.

Jo, när kärlet var tömt, diskades det ur, sen tog man enris och stoppade ner det, så vatten och sen hettade man upp några stenar. Man kunde göra det i öppna spisen inne eller också gjorde man upp en eld ute. När stenarna var riktigt upphettade, tog man dem med en järnspade och släppte ned stenarna i kärlet med enris. Man kunde sätta dit en, två eller flera stenar, beroende på hur stort träkärlet var. Det var bättre med flera mindre stenar än en stor. Så la man på ett lock och det fick stå ett par dagar. Då tømde man ut allt och kärlet diskades på vanligt sätt. Efter några dagars lufttorkning var kärlet luktfritt och fint igen.

Ävenså satte man alltid enris i källaren när man satte ned den nyupptagna potatisen om hösten. För under den kalla vintern fick man ju stänga och stoppa igen alla ventiler och lufttrummor som fanns till källaren. Eljest kunde ju potatisen frysa. Men enriset gjorde att det inte blev unket därnere.

Något som man förr pratade mycket om var "mylingar". Det var foster lagda i lön. Det var ju övermåttan skamligt att föda ett barn om man var ogift den tiden, så man misstänkte väl att dom unga flickorna gömde undan sitt mer eller mindre full-

gångna foster. Nu trodde man att dom här fostren låg och ropade i skymning och höstkvällar och ville komma tillbaka till livet eller åtminstone i vigd jord.

Så här efteråt undrar åtminstone jag, om dom inte hörde lommen från någon närbelägen sjö. Den fågelns rop låter ju som en människa i nöd. Självt har jag haft ett par skogsduvor ca 100 meter från mitt hus. När dom kuttrar i sensommarkvällar så låter dom som ett barn som hulkar och gråter.

Spökhistorier berättade man mycket förr. Om gengångare, dvs döda som visade sig för levande. Hände det, då skulle man inte bli förskräckt, utan lungt och stilla fråga: "Vad i Guds namn vill du?" Då skulle man få svar, antingen med tecken eller ord. Det kunde vara något den döde ville be om förlåtelse för, eller något han glömt och ville visa upp.

Tant Johanna berättade om en kvinna vars man nyligen dött. Änkan var mycket bekymrad hur hon skulle klara sig, hon hade flera av barnen små ännu. Den här tiden fanns inte änkepension, och något förvärvsarbete hade de flesta kvinnor inte.

Så en dag satte hon sig och var mycket sorgsen och fundersam. Hon visste inte om hon slumrat till, men när hon tittade upp såg hon sin man så tydligt som helst. Barnen var ute och lekte så hon var ensam inne. Hon frågade stillsamt, som hon hört att man skulle göra: "Vad i Guds namn vill du" Då pekade hennes man på tobaksburken som stod på en hylla i köket, sen liksom upplöstes han inför hennes ögon.

Tobaksburken? Den hade hennes man fått från en bror i Amerika. Det var meningen att hennes Gustav skulle fara över också. Men så blev hon och Gustav ilag. Och så kom barnen. Och hon ville inte ge sig iväg på någon resa över Atlanten. Inte med flera småbarn. Kanske sedan, sa hon.

Hur som helst, den där tobaksburken kom som en present från brodern en födelsedag. Hon tyckte inte om den, för den gav liksom legitimitet åt Gustavs piprökning. Den där sura pipan. Hennes nytvättade och nystärkta gardiner luktade så rent och gott strax honsatt upp dem. Men efter någon dag så var den sura pip- och rökluften inpyrd där också, liksom i allt i hemmet.

Ett tag hade hennes man tagit pipan med sig i sängen, men då protesterade hon. Hon skulle gå och lägga sig på höskullen eller i färdkatten om pipan skulle vara sängkompis. Och hon vann. Att röka var ju som att bränna upp pengar tyckte hon, och dom slantar dom fick in gick åt ändå.

Nu steg hon upp, gick fram till hyllan där tobaksburken stod, tog ner den och synade den. Lite tobak var kvar i botten, vad i all sin där, hade hennes man menat? Kanske han inte fick röka där han var, och ville ha burken med sig. Men så var det väl inte? Hon vred och vände på burken och funderade. Fasligt så tjock botten burken hade. Tobak var ju torrt och det kanske var för att smakämnet skulle behållas bättre? Där hon stod och vred på burken så ett tu tre så släppte botten. Där låg pengar, både svenska och amerikanska! Dagen efter åkte hon till närmsta stad och växlade in de utländska sedlarna. Så var den närmaste tiden bekymmersfri.

Om osttillverkning och örter

När man slaktade ett vuxet nötdjur togs löpmagen tillvara. Den trädde upp på en tvågrenad sticka och användes när man ystade ost. Man satte ned den i fingervarm mjölk i en tjockbottnad gryta eller panna, och det fick stå tills mjölken ystat sig. Då öste man upp massan i vackra formar, dom flesta var gjorda av björkrötter, där helst botten var flätad i vackra mönster. När osten hade mognat några dagar i formarna, vände man dem upp och ner, och man hade en vackert dekorerad ost. Dom här ostarna var vanliga på kalas, och som förning till en barnsängskvinna **MÅSTE** man ha med sig en ost. Det var vanligt.

Nu finns ostlöpe att köpa, men det fanns inte då. Löpmagen kunde man torka och använda flera gånger.

Många av dom gamla hade god kännedom om örter och rötter som gick att använda till litet av varje. Att lägga på sår och bulnader eller koka en dekott av till att dricka. Mot hosta, heshet och allmän sjukhet, som man kallade det.

Mycket av detta, har med de äldres bortgång nu fallit i glömska. Kanske också för att dom blev sedda lite över axeln, dom som sysslade med det. Så därför ville ingen av deras barn eller barnbarn ta tillvara de kunskaper som fanns.

Alma Engman har skrivit ner mycket mer som vi kommer att ta in i senare medlemsblad.

Det vore kul om fler kunde skriva och berätta sådana här minnen. Det kan gälla seder och bruk till vardags och fest, skrönor och andra berättelser, minnen och erfarenheter. Skriv, eller ni som är yngre intervju äldre, antingen på band eller skriftligt. Språk och stavning går att redigera om ni är missnöjd med slutresultatet.

Tänk på att detta är historia som dör ut med dom äldre - precis som Alma beskriver att kunskaperna om läkeörter har gjort.

Dokument, data och fakta finns arkiverade och ligger kvar till senare tillfällen, men med de gamla dör den levande vardagshistorien. **SKRIV och BERÄTTA.**

Bidragen kan sändas till:

Gun-Marie Åkerström
Kvarngatan 17
96164 Boden

P S När jag var liten på 40-50-talet minns jag att i en del gårdar fanns mellan dubbelfönstren på vintern ett litet glas med en klar vätska i. Troligen för att imma inte skulle bildas. Är det någon som vet vad det var i glaset?

Gun-Marie Å.

AVGIFTER PÅ MIKROKORTSLÅN

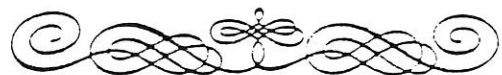
F n betalar kommunen 14:- per volum och månad för lån av mikrokort från SVAR.

Eftersom lånen av mikrokort nästan har fördubblats under 1994 (från 100 lån 1993 till 180 lån 1994) och kulturförvaltningen kommer att ha mindre pengar att röra sig med, kommer nu ett förslag om att avgiftsbelägga lånen från vecka 8 eller så snart som möjligt ur administrativ synpunkt.

Förslaget innebär följande:

- 1) 14:-/volym
- 2) Det kommer att bli möjligt att lösa ett kort för 200:-/år som berättigar till ett obegränsat antal lån. Korten blir personliga.

När detta genomförs måste den som vill låna mikrokort, själv gå till biblioteket och betala vid beställningen eller visa sitt årskort.

ANGÅENDE AVGIFT FÖR KOPIERING

Tyvärr tycks det ha uppstått en viss förvirring angående vad poletterna till nya läsapparaten ska kosta.

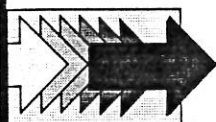
När vi diskuterat detta tidigare pratade vi om 2:-/polett.

Från och med nu kommer poletterna att kosta 2:50/st, p.g.a. att fullmäktige har beslutat att fotostatkopior på kulturförvaltningen ska kosta just detta.

Hur gick det med Din släktforskning ?

Blev det bara lösa, handskrivna anteckningsblad, eller blev det något att lämna över till barn och släkt ?

Om Du vill ha snygga, arkiv-säkra:
Antavlor
ansedlar
m m

Då.....
kontaktar
Du oss !!

Vi arbetar med den modernaste data tek-tekniken och de senaste dataprogrammen

Kontakta oss

Bodens Föreningssservice HB

Lokes väg 3 A 961 62 Boden

Tel 0921-518 93 eller 010-66 43 283 eller 010-66 43 281

Fax 0921-520 66

Exempel på antavla se nästa sida

Sid 2

8. Isak Olof Engfors
f 15/12 1817 g 28/1 1841
d Farfarsfar

Sid 3

10. Johan Hansson Engström
f 1/11 1829 g
d Famorsfar

Sid 4

12. Johan Persson Forsberg
f 16/10 1824 g 9/4 1849
d 2/7 1911 Morfarsfar

Sid 5

14. Lars Ulrik Enbom
f 16/1 1842 g 24/3 1866
d Mormorsfar

9. Lisa Greta Nilsson
f 2/9 1820 g 28/1 1841
d Farfarsmor

11. Anna Maria Grönlund
f 1/4 1830 g
d Farmorsmor

13. Judit Andersdotter
f 12/6 1827 g 9/4 1849
d 26/7 1916 Morfarsmor

15. Stina Lisa Nilsson
f 27/12 1841 g 24/6 1866
d 15/6 1868 Mormorsmor

4. Hans Otto Isaksson
f 30/8 1861 g 24/6 1883
d 20/1 1941 Farfar

5. Katarina Ulrika Engström
f 24/10 1863 g 24/6 1883
d 20/4 1928 Farmor

6. Johan Julius Forsberg
f 14/9 1849 g 25/10 1891
d 10/1 1941 Morfar

7. Kristina Johanna Enbom
f 23/6 1866 g 25/10 1891
d 11/10 1919 Mormor

2.
FREDRIK HELMER ISAKSSON
f 22/10 1899 g 11/5 1932 d 25/9 1984 Far

3.
BERTHA ELISABETH ISAKSSON
f 8/2 1905 g 11/5 1932 Mor

f 27/2 1933 **KNUT EFRAIM ISAKSSON** G 23/11 1957

På grund av brist på plats blev jag tvungen att förminska antavlan. Ordinarie storlek skall vara A4. Red.

EFTERLYSNING

Var är PEHR ROTHQWIST född? Han gifte sig 16/10 1803 i Råneå socken med Christina Bergqwist 1771-1849.

Enl hfl är han född 1775 och vid vigseln var han sjöman. När d. Brita Stina föds finns dopvittnen från Torne och Raumo.

Gun-Marie Åkerström
Kvarngatan 17
96164 Boden

Kan någon hjälpa mej med ytterligare uppgifter om följande personer.

Bonden Henrik Henriksson F 1721 D 16/2 1805 gift 1756 med Karin F 1725. Barn: Henrik F 1747, Nils F 1749, Jöns F 1751, Brita F 1755, Anders F 1760 Karin F 1761, Jakob F 1764 och Sigrid F 1770.

Familjen bosatt på Övermorjärv nr 4 Nederkalix.

Bonden Henrik Nilsson F 1757 gift 1790 med Helena Jönsdotter F 1765. Barn: Elisabet F 1791, Catarina Helena F 1793, Nils Henrik F 1794, Maria F 1796, Anna Greta F 1798 och Jöns Fredrik F 1800.

Familjen bosatt i Kamlunga 1770-1805.

Bonden Nils Henriksson F 1749 D 1799 gift med Carin Josefsdotter F 1756. Barn Anders

F 1794.

Familjen bosatt i Övermorjärv nr 4 1770-1805.

Bonden Anders Nilsson F 3/3 1794 gift 1820 D 1/5 1847 hu Caisa Lena Olofsdotter F 1801 D 16/8 1869. Barn Anna Caisa F 1821, Nils Olof F 1823, Lisa Greta F 1825, Anders F 1827, MajaGreta F 1829, Florentina F 1830, Regina F 1833, Johan Henrik F 1836 Carl Fredrik F 1839 och Magdalena F 1842. Familjen bosatt i Övermorjärv nr 4.

Vad jag söker är uppgifter från Födelseböcker, Vigselböcker och Dödböcker. Jag har inte själv lyckats hitta dom.

Ulla Vikman
Snövitsvägen 1
96193 Boden
tel:0921-30129

PLANERING INFÖR VÅREN

Utgivningsdatum tidningen vecka 7 och 17.

Öppet hus på Råbäcksgården den 18 februari och 22 april kl 13.00-16.00

Medlemsmöte den 20 maj kl 13.00

Plats för medlemsmötet den 20/5 är inte bestämd. I tidningen nr 2/95 kommer annons med mera upplysningar.

OFÄRD ÖVERNORDANLANDET del II - av Anders Sandström

Efter Gustav Vasas befrielsekrig på 1520-talet följde en period av konsolidering för den nyblivna svenska nationalstaten. Denna tid utmärktes av en återhållsam och försiktig utrikespolitik. På 1540-talet reformerades såväl administration som militärorganisation. Under intryck av erfarenheterna från lokala bondeuppror, övergick man från att nyttja värvade trupper till att skriva ut inhemska allmogeknektar.

Dessa organiserades i s k fänikor om drygt 500 man, under befäl av en hövitsman och med musköter, pikar och hillebarder som främsta vapen. Förbanden uppställdes i regel landskapsvis och manskapet rekryterades lokalt. Befälet bestod dock till en början av krigsvant folk från rikets centrala delar, vilka ofta tjänat som kungens livdrabanter.

I mitten av 1550-talet sattes den nya organisationen på prov när krig utbröt mot Ryssland. I den fänika Norrlandsknektar som utskrevs under hövitsmännen Joen Warghs befäl finner vi också folk från Luleå socken. Bland dessa kan nämnas knektarna Anders Jönsson i Svartlå, Lasse Andersson i Bredåker och Per Nilsson på Heden. Kriget fördes dock långt borta i Finland och fick ringa betydelse för befolkningen i norr.

Större återverkningar fick i stället den tyska ordensstatens sönderfall i Baltikum och den ryska marknadens allt viktigare roll för Västeuropas ekonomi. Vasasönernas handels- och säkerhetspolitiska överväganden förde Sverige in i en nära 150-årig krigsperiod, som nära sammanfaller med det svenska stormaktsväldet.

Stormaktsväldets prolog

År 1563 utbröt krig mellan Sverige och Danmark-Norge. Männen från norr kom denna gång att brukas på olika krigsskådeplatser och deltog bl a som återkarlar på den svenska flottan i striden vid Femern och det stora sjöslaget mellan Bornholm och Rugen sommaren 1565. I den sistnämnda striden besegrade den svenska flottan under befäl av Klas Kristersson Horn grundligt den danska flottan, vars amiral tillfångatogs.

Skatter och knektutskrivningar försämrade tillståndet i Västerbotten och när fred slöts efter sju års krig, hade landskapet förlorat nära 1.000 man i form av döda och skadade. Dessutom tillkom återlösen av Älvsborgs fästning, som hade förlorats i början av kriget och skulle gäldas år 1571.

Klas Kristersson Horn (f 1518 på Åbo slott d 1566). Ett av de främsta namnen i vår sjökrigshistoria. Ur Finlands historia 2.

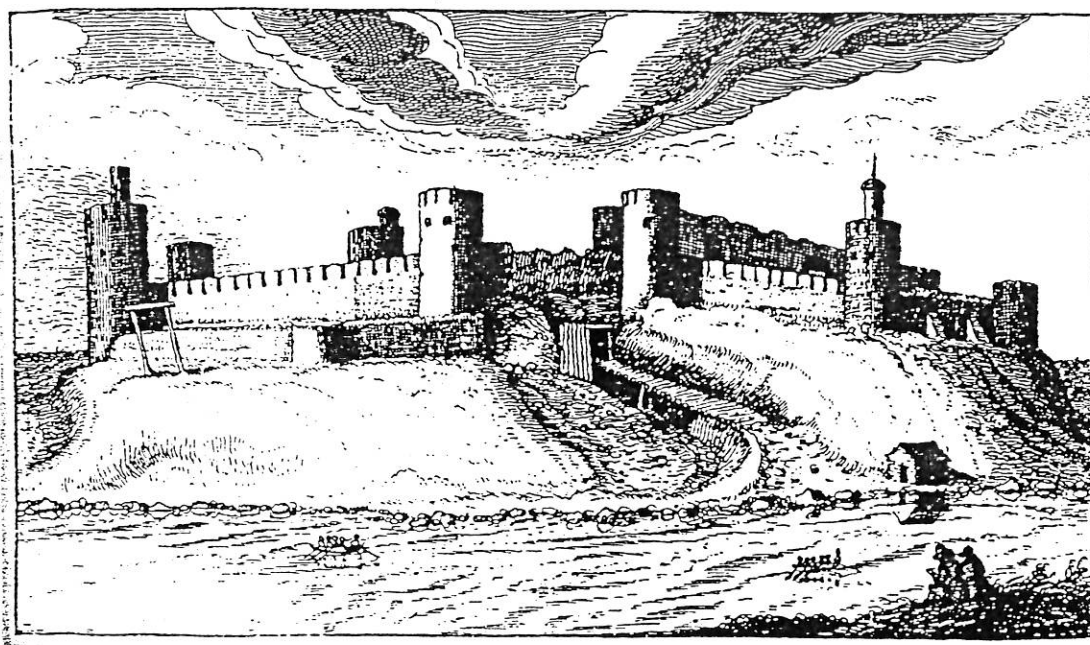
Ett år senare utbröt åter krig mot Ryssland och efter inledande strider i Estland och området runt Ule träsk i norra Finland, förlades huvudkrigsskådeplatsen till Estland och Ingermanland. Här deltog sedan västerbottenssknektarna i ett av vår krigshistorias märkligaste företag. Under befäl av den från Frankrike inflyttade Pontus de la Gardie tågade den svenska armén nyåret 1581 över den frusna Finska viken från Viborg till Estlands kust, där ryssarna överrumplades och fästet Wesenberg intogs. Senare under sommaren och hösten föll även Narva, Ivangorod och Wittersten, varpå hela Estland var i svenska händer.

Särskilt erövringen av Narva var en blodig affär som krävde många oskyldiga liv. Efter avslagen dagtingan utlämnade de la Gardie staden till 24 timmars plundring efter stormningen. Endast kvinnor och barn skulle skonas och vid det fruktansvärda blodbad som följde uppges cirka 6.000 människor ha fått sätta livet till.

Efter dessa strider slöts ett stilleståndsavtal som förlängdes till år 1590 och under åren som följde gjorde Västerbottens landsfänika garnisonstjänst i såväl Narva som Reval.

Trots stillestånd fortsatte dock den ryska gerillakrigföringen mot bebyggelsen vid Ule träsk och år 1589 företog man ett direkt anfall mot Österbotten. Sannolikt var det dessa handlingar som var orsaken till en svensk straffexpedition i december samma år.

I militieräkenskaperna heter det att Västerbottens landsfänika "drog över land genom Österbotten och vidare in i Finland emot juletiden och sedan tillbaka igen vid fastlagstiden". Några ytterligare uppgifter står inte att finna i svenska källor om detta krigsföretag, men dansk-norska gränsmyndigheter rapporterade att en svensk strövkår plundrat och bränt det ryska klostret Petsjenga vid Peisenälven, samt dräpt munkarna och klostertjänarna.

Ivangorods fästning på floden Narvas östra strand, mitt emot staden, avbildad av Goeteeris. Fästningen började byggas 1492 och erövrades av svenskarna i september 1581.

Ryska kriget 1590-95

År 1590 uppsade ryssarna stilleståndsavtalet och gick till anfall mot svenska fästen i Estland och Ingermanland. Detta föranledde från svensk sida ett motanfall i norr och den militäre befälhavaren i Österbotten, krigsöversten Per Bagge till Söderby, fick i uppdrag att genomföra företaget. Detta gick i korthet ut på att erövra eller förstöra ryska städer och befästningar på Kolahalvön och vid Vita Havet, samt beslagta de handelsskepp man påträffade därstädes.

Trupperna i Österbotten förstärktes kraftigt och från lokalbefolkningen i Väster- och Österbotten rekvirerades såväl proviant som dragdjur i form av hästar och renar. Vidare ålades Västerbottens bönder att bygga ett stort antal båtar för transport av manskap, utrustning och proviant, eftersom landskapets befintliga farkoster ej räckte till.

Dessutom infodrade Bagge, när han anlände till Torneå sommaren 1590, att Västerbottens landsfogde Carl Nilsson skulle leverera "alle the peninger som I nu hafue i förråd" att användas till "krigzfolckens löningh och andra nödtorfter". Vi får således bilden av en hel landsända ställd under krigsekonomi.

Mönstring av trupperna skedde i Torneå den 3 september 1590 och bland dessa ingick Per Olofssons landsfänika från Västerbotten och en nyutskrivnen sådan från samma landskap under hövitsmannen Carl Byriellsson. Vidare finner vi där trupper under skeppshövitsmannen Hans Larsson Prewalk och Per Bagges son, hövitsmannen Sven Persson, samt en fänika knektar från Hälsingland och Gästrikland under hövitsmannen Mårten Larsson och slutligen en fänika knektar från Ångermanland under hövitsmannen Måns Gudmundsson. Totalt en styrka på

dryga 2.000 man. Troligen de största stridskrafter som dittills dragits samman i dessa nordliga landamären.

Ångermanlänningarna synes för övrigt ha anlämt redan i januari 1590, eftersom man den 15 denna månad passerade Persön i Lule socken och där utkvitterade 37 skålpund bröd av Lulefjärdingens representant, Jon Andersson i Svartbyn. Ytterligare 35 skålpund bröd och 1 skålpund smör utkvitterades av företrädare för den övriga delen av socknen.

Dylika proviantutskrivningar skulle sedan under de kommande 2-3 åren bli en vanlig börda för en redan hårt drabbad landsända. År 1594 erhöll bönderna i Gäddvik, Bensbyn, Brändön och Hindersön skattelättnader eftersom de "äre wtfatige bleffne aff Stor gestningh och skiutzferder Effther thz boo Wid Almenne Wegen ther krigzfolckedt framreser".

För att ytterligare tydliggöra de stora mängder proviant som åtgick till manskapets förtäring, redovisas här nedan det som levererats till trupperna av landsfogden Carl Nilsson under perioden 13/9 1591 - 14/2 1592;

Malt - 14 tunnor
Mjöl - 22½ tunna 1 skäl
Korn - 72 tunnor 7 skäl 1/4 fat
Gryn - ½ tunna
Salt - 3 skålpund
Strömming - 54 tunnor
Krampsill - 8 lester 11 skeppund
Torr fisk - 18 skeppund 5 skålpund
Smör - 13 skålpund 7 mark
Bröd - 2 skålpund
Öl - 1 tunna
Salt kött - ½ tunna
Kött och gäddor - 117 skeppund
15 skålpund

1 tunna fast mått = 146,6 liter
1 tunna flytande = 125,6 liter
1 läst =
1 skeppund = 170 kg
1 skålpund = 0,425 kg
1 mark = 0,340 kg

All denna proviant tillhanda- hölls troligen inte av Västerbottens bönder. Det framgår av en förteckning från år 1590, vilken redovisar inte mindre än 28 skepp som det året transporterat befäl, manskap och spannmål till Väster- och Österbotten. Landskapets egna bondeseglare var dock helt visst sysselsatta med dess transporter. Det ser man av deras kvittenser på fraktlön i Kammararkivets landskapshandlingar.

Hösten 1590 företog svenska trupper under Hans Larsson Prewalk och Henrik Franklin ett reknose-ringsföretag mot ryssarna, men det är osäkert vad de uträttade. Lappfogden Olof Burman skriver i ett brev samma år att ett försök att nå Kola misslyckats, men av de kungliga bröderna Johan och Carls brevväxling verkar något krigståg ej ha kommit till stånd år 1590. Detta eftersom befolkningen var trötta på den ryska fejden och hövitsmännen visade sig ovilliga.

Nya order om anfall anlände till Bagge sommaren 1591, men även denna gång spordes problem. Enligt vad som meddelades till kungen skulle liksom föregående år "präster, köpmän och bönder" vara emot företaget, vilket kunde ruinera deras handel med ryssarna. Anfallet företogs dock och hösten 1591 skövlade Bagge med en betydande truppstyrka Vita Havets kust från Soma till Kem. Samtidigt stormade den tidigare nämnde Hans Larsson Prewalk det befästa Kolahus.

Om dessa händelser finns övertygande bevis, dels i form av en skräckinjagande skildring av en av deltagarna i Vita Havståget, hövitsmannen Sven Persson till Wäsby, och dels i form av proviantkvittenser för de elva man "som bleffw skutne för Kollansö" och vårdades av bårdskären i Torneå. Vidare omtalar 1591 års militäreräkenskaper att 27 man av Per Olssons fänika stupade vid Kolahus samma höst.

Eftersom försöket att ta Kolahus misslyckades utgick förnyade order om anfall sommaren 1592. Den tidigare nämnde hövitsmannen Sven Persson synes ha förordnats till krigsöverste och i expeditionen ingick även delar av Per Olofssons fänika som forskarlar. Även detta krigståg misslyckades dock och man trängde endast fram till Soma på Vita Havets västra kust, den s k "Karelstranden".

Samtidigt krävdes trupper i Estland, där ryssarna hade framgångar, varför Karl Byrielssons fänika översändes till Reval. De delar av Per Olofssons fänika som inte kvarlåg som vaktmanskap i Kemi och Uleå hamn översändes till Narva.

Efter ytterligare strider slöts nytt stillestånd i januari 1593, varefter huvuddelen av västerbottningarna återvände hem. Först i och med freden i Teusina år 1595 fick alla västerbottningar lämna Finland och Estland. Fredsslutet innebar också att gränsen mellan Sverige och Ryssland fastställdes upp till Ishavet, vilket fick till följd att ryssarnas gamla krav på Nordkalotten från Nöteborgsfreden 1323 föll.

Föll gjorde också de utskrivna bönderna Anders Nilsson i Antnäs, Lasse Olofsson på Sandön, Olof Larsson i Buddbyn, Hans Persson i Boden och Jöns Larsson i Ersnäs, vilka samtliga stupade under hövitsmannen Carl Byrielssons befäl år 1592.

KÄLLOR

- Lundholm, K - Nyström, M (1992) Luleå kommuns historia I, Luleå.
Olofsson, S-I - Westin, G (1962) Övre Norrlands historia I. Umeå.
Fagerlund, R - Jern, K - Villstrand, N E (1993) Finlands historia 2. Ekenäs.
Per Clemetsson och hans ättlingar (1984). Luleå.
Landskapshandlingar Västerbotten i Kammararkivet.

Begränsad eftersändning

Vid definitiv eftersändning retur med nya adressen till:

BODEN ÖVERLULEÅ FORSKARFÖR.
Gun-Marie Åkerström
Kvarngatan 17
96164 Boden

B

Föreningsbrev

TACK

Ett varmt tack från styrelsen för Boden Överluleå Forskarförening till de som gett gåvor till föreningen.

Sören Nilsson	Boden
Kommunarkivet	Boden
Torsten Degerlund	Öjebyn
Margit Eriksson	Boden
Eilert Gezelius	Boden
Helga Pettersson	Boden
Brita Lundman	Boden
Irma Johansson	Boden
Lennart Engström	Råneå
Rune Larsson	Sörbyn
Ingvar Sandström	Boden
Svante Sandström	Boden
Ulf Gedda	Boden
Gun Gustavsson	Boden
Valdemar Gustavsson	Boden
Linnéa Westerberg	Boden
Gunnar Wännman	Boden
Börje Korvi	Boden
Inger Ahlström	Boden
Ture Eriksson	Boden
Sven Pettersson	Boden
Marino Eriksson	Boden
Mikael Engström	Boden
Alice Karlsson	Boden
Helene Lindberg	Boden
Lisa Persson	Boden
Kerstin Adolfsson	Boden
Gun Eriksson	Sidensjö
Inga-Maj Juhlin	Stockholm
Iris Vestbom	Boden
Constance Rutberg	Boden
Sven-Olof Rutberg	Boden
Ebba Nilsson-Bergström	Boden

LÅSET!

Lämpligt lås till dörren, till vår kammare i Råbäcksgården, har diskuterats sedan en tid tillbaka. Lösningen kom strax före jul då vi fick ett passande patentlås av en anonym givare.

Jag tog hem dörren och reparerade den, samt monterade in det nya låset.

Lundqvists Måleri sponsrade med färg och målaren Lasse Husberg gjorde jobbet. Kostnad för föreningen 0 kronor.

Frågan är nu? Vill föreningsmedlemmarna ha sina oersättliga egendomar inlåsta? Vill medlemmarna stå för kostnaderna för egen nyckel?

Björn Fredriksson

V. Gustafssons Smide & Mek. AB

BODENSLÄP

OO OO

UTFÖR ALLT I BRANSCHEN

INFORDRA OFFERT

VI FLYTTAR

Vi har köpt Bodensläp AB, och sedan en vecka tillbaka finns vi på Kopplingsv 2.

En av orsakerna till flyttningen var att få tillgång till mer verksamhetsanpassade lokaler samt att även kunna vara med och räkna på större jobb.

Slutligen vill vi hälsa Er välkommen in för att se hur vi har det.

TACK

Ett varmt tack från styrelsen för Boden Överluleå Forskarförening för den fina skylt ni tillverkat åt oss.

tänk på allergikerna!

när du kommer på våra möten,
eller besöker Forskarrummet.

KOM PARFYMFRI!